

eo firmior et illustrior veritas catholica consistit et omnium oculis sese ingredit, qui sine praeconcepta in errore semel hausto pervicacia iudicare velint.

Hinc Graeci in Concilio oecumenico Florentino, quamdiu manifestae veritati resistere conabantur, teste Bessarione ad eas incitas redacti sunt, ut cogerentur vel stultissime Patrum omnium testimonia corrupta dicere vel omnino eorum doctrinam erroris insimulare. « Latini ex alio principio exordientes per plures continenter dies multa ac varia argumenta protulerunt demonstrantia Spiritum Sanctum procedere ex Patre et Filio, innixi Scripturae sacrae atque inde facile promulga subsumptiones probationum. Postremo dicta Patrum attulerunt, quibus manifesto et dissertis verbis huius dogmatis veritas ostenditur. Protuluerunt autem non solum occidentalium sed non minus etiam orientalium Doctorum testimonia.... Ad quea nos responsemus nullam habebamus, nisi quod spuria essent et a Latinis corrupta. Produxerunt nostrum Epiphanium in multis locis clare docentes, Spiritum Sanctum esse ex Patre et Filio; respondimus, adulterina esse. Legerunt sententiam magni Basillii ex libris contra Eunomium (l. III. n. 1), de qua ante dixi; interpolata nobis videbatur. Adduxerunt doctrinam occidentalium Sanctorum; tota nostra apologia erat, omnia esse spuria, et nihil aliud (*πασα ημων ἀπολογιζε το νόθον, και οὐδεν ἐπερον*). Per multos igitur dies inter nos considerantes et consultantes, quid ad haec responderemus, nullum praeter hoc inveniebamus responsum. Hoc vero rursus tamquam omnino absurdum, non bonum nobis videbatur; primum quidem, quia ex consequentibus et antecedentibus apparent, hunc esse sensum doctrinae Sanctorum; deinde cum plurimi codices et vetustissimi ita haberent, non poteramus contra eos velut interpolatos excipere. Et aliquo cum nos nullum librum ostendere possemus, non graece non latine scriptum, qui aliter haberet quam Latini produxisserent, quomodo iure contra eos exciperemus?... Nos alias Sanctos contrarium dicentes non poteramus proferre, ipsos occidentales alibi aliter docentes nullo modo ostendebamus, naturalibus rationibus probare eos falsa dixisse omnium minime

poteramus; cum igitur nullam rationabilem causam nobis reliquit esse vidерemus, propterea et contineimus. Attamen non deerant, quibus alia responsio in promptu esset, videbant errasse Sanctos occidentales, et in hoc deceptos esse. Hoc vero universum nobis fidem revertere, manifestum est; si enim filies nostra pendet a doctrina Sanctorum (consentientium in fidei doctrina), hi vero errant circa veritatem, fides eversa est. Propterea igitur recte unio cum Latinis consecuta est, et omnes nulla vi coacti, ut Deus testis est, consenserunt. Qui vero consentire nolebant, erant ii duo non plures (1), nullam vim passi in sua libertate et in sua sententia manserunt » Bessar. de process. Spiritus Sancti p. 221. sqq. cf. ibid. p. 207.

THESS XL.

*De distinctione Filii et Spiritus Sancti
per solam relationem originis.*

* Cam ex certissima doctrina in divinis non possit esse realis distinctionis nisi secundum relationem principii et procedentis a principio, * Filius et Spiritus Sanctus distinctae personae non essent, nisi una procederet ab altera. *

Onnes fere theologi Scholastici ad 1. dist. 11. et ad S. Th. 1. q. 36. a. 2. multe sed saepe non parum obscure habent quæstiōnēm, utrum Spiritus Sanctus si a Filio non procederet, nihilominus ab eo distingueretur. Non desunt etiam post Concilium Florentinum, qui affirmando respondent; longe tamen communior et ex argumentis theologicis vera sententia est (2), nullam esse aut intelligi posse dis-

(1) Qui praeter Marcum Ephesum ex Graecis praesentibus Concilio subscriptionem recusaverit, Archiepiscopus Eugenius Cacconi ex codice Florentino me docuit feuisse Episcopum Stauropolitanum, qui in catalogo Metropolitarum praefixo 1° sessioni vocatur Isaías, et in memorato codice hoc elogio celebratur: « vir litterarum nescius, cui nihil omnino constat. »

(2) Claudius Frassen in suo Scoto Academicō statuit thesim: « Etsi per impossibile Spiritus Sanctus non procederet a Filio, revera tamen ab eo distingueretur realiter. Haec est Doctoris [Sotii] et omnium eius discipulorum » Frass. Tract. III. disp. III. a 2. q. 2. n. 4. Aliqui theologi

tinctionem inter personas divinas adeoque etiam inter Filium et Spiritum Sanctum, nisi ratione principii et procedentis a principio.

Quaestio proposita non potest intelligi de obiectiva realitate, sed de nostro modo concipiendi et probandi; fere dixerim, quaestio non est ontologica sed dialectica. Namque in re ipso constat per infallibilem revelationem profundorum Dei, Spiritum Sanctum procedere etiam a Filio intima et absoluta necessitate ac exigentia naturae et vitae divinae; procedit, inquam, Spiritus Sanctus etiam a Filio eadem necessitate, qua existit ipse, qua existit Filius, qua existit Pater, qua Deus est *qui est*. Hoc ergo sensu ad quaestionem propositam respondendum esset: ex absurdo sequitur absurdum; si Spiritus Sanctus non procederet a Filio, neque existeret; imo neque existeret Filius, quia Verbum eadem necessitate est spirans Spiritum Sanctum, qua Verbum est; et si non spirat, neque est Verbum. Idem dicendum de Patre, qui generat Verbum communicando vim spiratricem, et non nisi cum Verbo est unum principium Spiritus Sancti eadem necessitate, qua Pater est. In hoc ergo sensu, nulla amplius posset esse quaestio de distinctione Spiritus Sancti a Filio, sed mutata entitate divina sequuntur contradictoria omnia, et revertitur omnis ordo rerum, ut loquitur Pallavicinus (l. VIII. c. 60. n. 449.). Sic acceperunt hanc quaestionem illi veteres theologi, qui eam totam inutilem et absurdam esse putarunt.

non parent censuris contra hanc sententiam, quia Iohannes theologus Latinorum in Cone. Florent. (sess. XVIII) contra Graecos usus est argumento, quod si Spiritus Sanctus non procederet a Filio, neque ab eo distingueretur. Ruiz aiens se velle vitare extrema nimiae severitatis et nimiae indulgentiae, opinionem Scotti appellat « non probabilem nec in fide tutam » (disp. 63. sect. 5. n. 45). Sed rectissime monet Viva (disp. V. q. 6. n. 6.): « ab his censuris omnino abstinentum, tum quia ab Inno. XI. in virtute sanctorum obedientiae interdictum in diplomate thesius confixarum, ne censura illa notentur opiniones, quae hinc inde apud Catholicos controvertuntur, tum etiam quia sacra Congregatio Pauli V. iussu declaravit, immunem esse a censura doctrinam Scotti, edixitque, ne quis librorum censor prohibere typis auderet, quod certo constaret ex Scotto de promptu esse. » (Cf. Vasquez disp. 147. c. 3.; Fraue de Lugo disp. 17. c. 3. n. 20.).

At status quaestions est longa diversus. Photiani cum Catholicis consentiant, Spiritum Sanctum realiter distinguunt a Filio, sed negant procedere a Filio; hęc ipso affirmant, praeter relationem originis unius personae ab altera admittendam esse in divinis aliā rationē distinctionis realis inter duas personas, diversum scilicet modum processionis, quod, licet utraque persona procedat a solo Patre, una tamen procedit generatione ut Filius, altera spiratione ut Spiritus Sanctus. Quaeritur ergo, utrum vel immediate ex revelatione demonstrari vel ex iis, quae tum ratione de Deo evidenter intelliguntur tum revelatione de personis divinis innotescunt, certo deduci queat, nullam in Deo esse distinctionem realem nisi per relationem originis, quia divinas personae realiter distinctae constituantur. Hoc si demonstrari potest, vera erit illatio et evidens consecutio: Spiritus Sanctus est persona realiter distincta non solum a Patre sed etiam a Filio; ergo (quoniam Filius non procedit a Spiritu Sancto omnibus fatentibus et iuxta internam revelatam oeconomicam SS. Trinitatis), Spiritus Sanctus procedit etiam a Filio; proinde ex opposito: si negatur Spiritus Sanctus procedere etiam a Filio, virtualiter negatur realis distinctio Filii et Spiritus Sancti. Huic sensum quem diximus *dialecticum*, habet illa proposicio: si Spiritus Sanctus non procederet a Filio, ab eo non realiter distingueretur. Theologi nonnulli catholici, ut diximus, id negant, quia censem praeter relationem originis unius personae ab altera, esse adhuc aliā rationē distinctionis realis, relationes scilicet non quidem oppositas sed diversas ac *disparatas*; attamen idem utique fatentur id quod est de fide, actu distingui Spiritum Sanctum a Filio relatione etiam originis. Schismati contra et negant sola relatione originis personas distinguunt, et affirmant sola relatione *disparata* seu diverso modo procedendi a Patre, et nullatenus processione etiam a Filio Spiritum Sanctum distinguunt a Filio. Uno itaque verbo illa quaestio, utrum Spiritus Sanctus si non procederet a Filio, adhuc tamen realiter ab eo distingueretur, reducitur ad hanc alteram generaliorem: utrum personae divinae solis relationem

nibus originis quod una ab altera procedit, realiter inter se distinguantur. Quae proecto quaestio non inutilis est et sensu vacua, sed opportunissima tum universim ad oeconomiam Trinitatis distinctius cognoscendam tum nominatim ad intelligentiam relationis inter Filium et Spiritum Sanctum et, siquidem vera probatur responsio affirmans, ad demonstrationem processionis Spiritus Sancti etiam a Filio, ut hoc argumento in Conc. Florentino Ioannes theologus ceteris consentientibus sess. XVIII. et Bessarion in orat. dogm. c. 6. usi sunt.

Porro de veritate instar principii theologici habenda, quod in Deo omnia sunt unum, ubi non obviat *relationis oppositio*, quae constitutur in ipsa origine unius personae ab altera (supra p. 207), nullum potest esse dubium post ea omnia, quae de unitate et distinctione in Deo passim in superioribus demonstrata sunt.

1º Sane in Deo licet multas perfectiones et rationes formales possint mentis consideratione inter se distinguiri, realiter tamen omnia unum sunt sine reali distinctione, nisi quatenus est formalis ratio principii producentis ad intra et procedentis a principio producenta; idque verum est non solum de absolutis, sed etiam de formalibus rationibus relativis. Sic non solum essentia, sapientia, beatitas etc. unum sunt simplicissimum *Esse* sine distinctione reali, quia una non realiter procedit ab altera; sed etiam essentia, generatio, et spiratio (activa) eodem modo unum sunt sine reali distinctione propter eandem rationem, quia nec generatio et spiratio ab essentia nec a generatione spiratio realiter procedit. Sed Pater sub formalis ratione Patris realiter distinguitur a Filio sub formalis ratione Filii, et quidem unice sub hac formalis ratione, quatenus unus est principium, alter realiter procedens per modum geniti a principio; in reliquis vero omnibus formalitatibus Pater et Filius unum sunt. Eodem modo, ut patet, sentiendum est de unitate ac distinctione spirantis et procedentis per spirationem.

Fundamentum huius rei est divina simplicitas, quae coincidit cum infinita perfectione Dei (vide Tract. de Deo

th. XXVII.) Quia scilicet simplicissima essentia Dei est tota plenitudo entis perfecti, possumus quidem nos illam essentiam considerare sub diversis rationibus perfectionum et relationum, quae tamen omnes sunt ipsa divina essentia et inter se nullo modo realiter distinguntur, nisi unice quatenus realis est processio unius ab altero; sub qua formali ratione unius procedentis relativi ad alterum ut ad suum principium producens constitutur alius et alius, non tamen aliud et aliud.

Sicut ergo tolleretur infinitas perfectiones et perfectiones ponerentur limitatae, si perfectiones absolutae e. g. sapientia et potentia assumerentur velut realiter distinctae, quia iam neutra comprehenderet totam entis perfecti plenitudinem; ita non minus eadem induceretur limitatio, si inter relations disparatas, ut vocant h. e. quae non sunt relations originis unius ab altero, poneretur in Deo realis distinctio; puta si in Patre generatio et spiratio, quarum una non oritur ex altera, ponerentur realiter inter se distinctae. Huiusmodi enim formalitates sunt relations solum in ordine ad suum terminum productum (generatio ad Filium, spiratio ad Spiritum Sanctum); inter se vero comparatae eo ipso, quod non habent rationem principii et procedentis a principio, iam non sunt relations ad invicem sed, si ita loqui fas est, sequuntur legem absolutorum; adeoque sunt realiter omnino unum, sicut unum sunt intellectio et volitio divina, quae est in se absoluta, et relativa solum ad suum terminum intrinsecus productum, ad Verbum scilicet et ad Spiritum Sanctum.

2º Hinc ss. Patres ubi declarant, nullam esse distinctionem realem in Deo nisi tantummodo ratione relationum, semper intelligent relationes ad invicem, videlicet relations principii et procedentis a principio. « Sicut coniungitur Patri Filius ex illo esse habens... sic pariter ab unigenito pendet Spiritus Sanctus, ita ut sola cogitatione secundum rationem principii Filius praetelligatur subsistentiae Spiritus Sancti... adeoque excepta ratione principii S. Trinitas nulla re in se ipso discernitur (ώτε του λογου της αίτιας ὑπεξηρησεν έν μηδενι την ἀγνων τριάδα προς

ἴσιντην ἀσυμφωνῶς ἔχειν) Nyss. (supra p. 473). In omnibus alius inquit Gregorius Nazianzenus, personas divinas esse omnino unum, quia unus est Deus; sed distinctionem et distinctorum diversa nomina unice esset ex diversitate *relationis ad invicem* τὸν πρὸς ἄλληλα σχέσεως διαχρόνον κύτου καὶ τὴν κλησιν πεποιηκε orat. 31. al. 37. n. 9. Augustinus et alii Patres latini saepissime id inculcant. « Diximus alibi, ea dici propriæ in illa Trinitate distinctæ ad singulas personas pertinentia, quæ relative dicuntur ad invicem, sicut Pater et Filius et utriusque donum Spiritus Sanctus... Quod vero ad se dicuntur singuli, non dici pluraliter tres sed unum ipsam Trinitatem » Aug. Trin. VIII. n. 1. Unde etiam pro ipsis relationibus quibus solis est ibi distinctio realis, simpliciter dicunt principium et quod est ex principio, τὸ αὐτὸν καὶ τὸ αὐτὸν. Sic Nyssenus: « incommutabilem unitatem naturæ confitentes, non negamus distinctionem secundum id, quod est principium et ex principio (τὴν κατὰ τὸ αὐτὸν καὶ αὐτὸν διαχρόνη), in quo solo unum ab altero distinguui admittimus, quod credimus unum quidem principium, alterum vero ex principio. » Quoniam vero et Filius et Spiritus Sanctus ambo sunt ex principio et non sunt ἀγεννήτος hocque eis commune est, quo non distinguuntur ab invicem, distinctionem inter eos ponit Gregorius pariter ex relatione originis, quia Filius est ex solo Patre, Spiritus Sanctus ex Patre et Filio aut per Filium (sup. p. 541).

Porro siue nomine *Filiī* exprimitur relativus ad Patrem siue relatione originis distinctus a Patre, eodem modo nomen *Spiritus* est relativum, ac si dicatur spiratione procedens (*πνον*). Vide th. XXXII. n. II. Dicitur ergo relativus *Spiritus alicuius*, et hac relatione quod est alicuius h. e. ab alio spiratione procedens, constitutus distinctus ab alio. Propterea etiam in Scripturis et apud Patres synonyma sunt, quod est *Spiritus Patris* ac *Spiritus Filii* h. e. *spiratus Patris* ac *Filiī*, et quod procedit a Patre et Filio; ut l. c. ostendimus. Unde nisi relative *Spiritus Filii* esset h. e. *spiratus Filii*, πνον τὸν πνον, iam Spiritus unice ad Patrem non vero ad Filium aliquid relativum esset; compare ergo cum Filio esset spiritus significatione absoluta,

non relativa ad ipsum Filium. At spiritus dictus non relativa ad Filium, non est persona distincta a Filio. In hac enim hypothesi procedens charitas diceretur relativa ad solum Patrem et producta a solo Patre, nullo autem modo esset relativa ad Filium aut producta a Filio. At haec esset realiter idem et persona eadem cum sapientia producta seu genita a solo Patre i. e. cum Verbo. Persona distincta a Filio est tantummodo is, qui in Scripturis revelatur *Spiritus Filii* i. e. *spiratus Filii*, et dilectione a Filio productus amor.

Quae cum ita sint, distinctio realis inter Filium et Spiritum Sanctum non aliunde est, quam quod unus est principium, alter ex eo procedens ut ex suo principio. Qui ergo negat processionem Spiritus Sancti ex Filio, eo ipso tollit rationem distinctionis inter Filium et Spiritum Sanctum, quae in divinis nulla est alia quam relatio originis unius ab altero. Sicut Pater et spirator non sunt duae personae sed una, quia formalis ratio generantis et spirantis non sibi opponuntur per originem unius ab altero, atque ideo realiter non distinguuntur, ut paulo ante diximus; ita in hypothesi assumpta ratio procedentis per generationem et per spirationem non sibi opponerentur, atque ideo neque realiter inter se distinguerentur, eoque ipso non essent duae personae procedentes realiter distinctæ, sed persona procedens ut terminus expressus intellectionis simul ac voluntatis esset una.

Quare in duplice hac veritate, quod Filius et Spiritus Sanctus sunt personæ distinctæ, et quod distinctio inter divinas personas est solum ex relationibus originis unius ab altero, continetur implicite veritas, quod Spiritus Sanctus procedit sicut ex Patre ita ex Filio, et quod Pater ac Filius spiratione activa non inter se sed a Spiritu Sancto per spirationem ab eis procedente realiter distinguuntur. Propositio prior explicite revelata est, ut confitentur nobiscum schismati; propositio altera contra eos demonstratur tum ex communī Patrum doctrina tum ex principiis certis de unitate et simplicitate divinæ perfectionis in personis, quæ solis relationibus constituuntur distinctæ.

3°. Difficultas unica indigens aliqua illustratione illa est, quod ss. Patres ex ipso diverso modo processionis repetere solent distinctionem Filii et Spiritus Sancti. Filius nempe *generatione*, Spiritus Sanctus alio diverso modo procedit, qui *spiratio* aut retento nomine velut genericō *processio* dici potest. « *Differentia eradiationis* το διαφορον της ἐπεργασίας diversi nomina ipsis fecit. » Naz. or. 31, n. 9.

« Exit Spiritus Sanctus non quomodo natus sed quomodo datus, et ideo non dicitur Filius, quia nec natus est sicut unigenitus. » Aug. Trin. V. c. 14. Et sane, quam obiectio nem difficilem appellat Pallavicinus, « de facto spiratio passiva non solum distinguit a spiratione activa sed etiam a filiatione; ergo sublata spiratione activa (in Filio) adhuc remaneret sufficiens distinctio inter Spiritum Sanctum et Filium » Pallav. I. c. n. 454.

At vero a) Patres *differentiam processionis*, ex qua sit distinctio inter Filium et Spiritum Sanctum, ex hac ipsa velut radice repertunt, quod Filius solus ex solo (μόνος μόνογενως) procedit, Spiritus Sanctus vero non ex solo sed ex Patre per Filium. Basilius, Gregorius Nyss. etc. (vide p. 586. nota 2.). Gregorius Nazianzenus in eo ipso loco, qui obicitur et quem paulo ante citavimus, « *differentia eradiationis* » collocat in *relatione ad invicem* (το διαφορον της ἐπεργασίας και της προς ἄλληλα σχέσεως). b) Duae sunt quaestiones valde diversae, utrum si non obviaret *relationis oppositio* inter Filium et Spiritum Sanctum, nihilominus distinguenter realiter inter se; et altera, utrum supposita processione Spiritus Sancti etiam ex Filio atque ita supposita relationis oppositione et reali distinctione duarum personarum, persona utraque diverso modo procedeat ita, ut una vere sit Filius Patris, altera non sit Filius Filii, quemadmodum Patres aiunt (supra p. 470. sq.), seu Filius Patris ac Filii. Ad quaestionem priorem negative respondendum esse demonstravimus; ad alteram ex doctrina manifesta Scripturae et Patrum constat et a nobis pridem demonstrata est responsio affirmativa (th. XXX. XXXI).

Hoc altero sensu loquitur Augustinus in testimonio alterato, quo Frassenius suam thesim probare voluit. Quoties

Augustinus querit, quomodo personae divinae et proinde etiam Filius ac Spiritus Sanctus inter se distinguantur, semper respondebat, ut initio diximus, realem distinctionem in divinis nullam esse posse nisi *ex relatione ad invicem*. In loco citato autem non de distinctione agit, sed illam supponit et etiam enuntiat esse ex eo, quod Spiritus per modum domi, h. e. per dilectionem procedit *sicut a Patre ita a Filio*. Quaestio enim Augustini ibi est, utrum, licet Spiritus Sanctus procedat a Patre et Filio ut datus et non ut natus, nihilominus Pater et Filius vere dici possit principium Spiritus Sancti. Affirmat: « fatendum est, Patrem et Filium principium esse Spiritus Sancti non duo principia; sed sicut Pater et Filius unus Deus et ad creaturam relative unus creator et unus Dominus, sic relative ad Spiritum Sanctum unum principium; ad creaturam vero Pater et Filius et Spiritus Sanctus unum principium sicut unus creator et unus Deus. » Incideret deinde animadvertisit, ideo quia ut datus et non ut natus procedit, Spiritum non habere rationem Filii, non quasi inde per se sit ratio distinctionis a Filio unio, sed quod distinctione iam supposita ex hoc modo processionis per dilectionem appetit, cur Spiritus non habeat etiam ipse rationem Filii et ita non sint duo Filii.

Ex his etiam patet responsio ad obiectiōnem, quae velut « difficultis » proposita est. Spiratio passiva unice propterea realiter distinguitur a filiatione, quia intercedit *relationis oppositio*, h. e. quia Spiritus spiratur a Filio; citra hanc enim processionem realem unius ab altero in divinis nulla datur distinctio realis. Aliis verbis: ratio Filii (filiatio) identificatur in Filio cum spiratione activa, et propterea filatio quatenus similis est spiratio activa est principium processionis et opponitur rationi spirati seu spirationi passivae, atque ideo una ab altera realiter distinguitur. Si vero Spiritus Sanctus non procederet a Filio, nulla esset oppositio inter processionem per modum generationis et per modum spirationis, et ideo nulla esset realis distinctio inter haec duas rationes, sicut in Patre generatio et spiratio activa non distinguntur realiter. Vide s. Thom. de potent. q. 10. a. 5. et Petav. I. VII. c. 9.